

GİRİŞ

Orta çağın başlarından itibaren Rus ve Türk kavimleri Uralların Güneyinde ve Rusya ovasında biraraya gelmişlerdir. Batı Hunları, Hazarlar, Kıpçaklar, Peçenekler, Avarlar bölge-deki Slav unsurlarıyla temas etmiş olmakla

beraber, o dönemlerde henüz Rus milli kimliği ortaya çıkmadığı için, ilişkileri bir bütün halinde görmek mümkün değildir. Ne var ki Vladimir'in Kiev'de kurduğu knezlikten, yani 8 ve 9. yüzyıllardan itibaren bu ilişkiler devamlı bir mahiyet arz etmeye başlamıştır.

Altınordu ve Kırım Tatar Hanlıkları ile Rus Çarlığı arasında sürmüş, gitmiş olan çekişmelerin uzun bir tarihi vardır. Çar 4. (korkunç) İvan, ilk defa Türk hanlıklarını durdurmuş ve bunu takiben Avrasya bölgesindeki Türk unsuru için gerileme ve Rus Çarlığının, sonunda Afganistan, Himalayalar, Çin ve Pasifik'e kadar uzanacak olan Asya ilerlemesi başlamıştır.

Osmanlı-Rus ilişkileri

Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa içindeki ilerlemesi yanında Karadeniz'in Kuzey'inde Kırım Hanlığı üzerinde sağladığı nüfuz, Rusya ile Osmanlılar arasındaki ilk temasları başlatmış, bilahare İsveç kralı demirbaş Şarl ile deli Petro arasındaki çekişmede Osmanlı İmparatorluğu, deli Petro'nun teşkil ettiği tehdidi ve sıcak denizlere çıkma temel hedefinin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yaratacağı büyük baskıları sezerek, İsveç'in yanında yer almıştır. Prut savaşı, Baltacı Mehmet Paşa, Katerina v.s. Osmanlı esatirinin en bilinen bölümlerindendir. Bu başlangıçtan sonra Rus Çarlığı bir taraftan Asya'da Türk unsurunu hakimiyeti altına alırken, diğer taraftan Avrupa ve Kafkaslarda da Osmanlı/Türk mevcudiyetiyle amansız bir mücadele sürdürmüştür.

Bu stratejik mücadele, Fransa ihtilalinin yarattığı milliyetçilik akımı ile yeni bir şekil almış gerek Panславизм gerek Ortodoks kilisesinin baş savunucusu olma yaklaşımları Rusya'nın Osmanlı ülkesi içindeki karıştırıcı ve bölücü faaliyetlerine gergi vermiştir.

Bu arada Kavalalı Mehmet Ali Paşa olayında zaruretten doğmuş bir Türk-Rus yaklaşması ol-

Türk - Rus İlişkileri

DÜNYAYA BAKIŞ

UMUT ARIK

(E.Büyükelçi - DYP GİK üyesi ve Dış İlişkiler Başkan Yrd.)

muşsa da, konuyla ilgili “denize düşen yılanı sarılır” benzetmesi, ilişkinin mahiyetini pek güzel tasvir eder. Napolyon sonrası Avrupa gelişmeleri, İngiltere'nin, Rusya hakkında özellikle Hindistan yönünden mevcut endişeleri, Kutsal Yerler çerçevesindeki çekişmeler, Boğazlar konusundaki korkular, sonunda Kırım harbiyle bağlanmıştır.

Ancak Paris Kongresi ve Islahat Fermanı, daha önce modernizasyon amacıyla ortaya konmuş bulunan Tanzimat Fermanının, ‘bundan böyle gâvura gâ-vur denmeyecek’ yaklaşımıyla Türk halkına malolmuş etkisiyle de birleşerek, Rusya'nın Osmanlı ülkesindeki parçalayıcı çalışmalarına hız vermiştir. Yunan istiklali ile başlayan Avrupa'daki bölünmeler, 93 harbi olarak bilinen 1877-78 harbinde azamiye ulaşmış ve Kafkaslara da uzanmış, harbi sonuçlan-dıran Ayastefanos anlaşmasının acı şartları Berlin Kongresinde bir ölçüde yumuşamışsa da, artık Osmanlı sınırları Batı'da hemen bugünkü çizgisine gelmiş, Doğu'da hem Ermeni Sorunu diye bir konu tanınmış, hem de Ruslar Doğu Anadolu'ya girmişlerdir.

Bu kongreden sonra Gladstone'un kontrolüne geçen İngiltere'nin, Disraeli'nin Osmanlıyı koruma siyasetini terkedip, bölme siyasetine girdiği de malumdur.

Kıbrıs, Mısır gibi kayıplar bu döneme rastlar.

Akabinde Bosna-Hersek olayları, Balkan harbi, İtalyan Harbi ve nihayet Türkiye'yi Sarıkamış ve Galiçya'da Rusya ile cephede bir daha karşılaştıran Birinci Dünya Harbi, nihayet Sovyet İhtilali ve 1917 Brest-Litovsk anlaşması Türk-Rus ilişkilerini çağımıza getirmiştir.

Sovyetler Birliğinin ilk yılları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu aynı döneme rastlar. Rus cephesinin çökmesinden sonra Baku'ya kadar giden Osmanlı kuvvetleri İngiliz ve, ilginç olarak, ayrıca Alman baskısıyla çekilmek zorunda bırakılır.

Enver Paşa Rusya'ya geçer, Anadolu Hükümeti

ise Moskova ile temas halindedir.Doğu'da Kurtuluş Savaşının ilk safhası olarak Kazım Karabekir komutasında Ermenilerle savaş sürer. Ermeniler yenildikten sonra, Gümrü, Kars,Moskova ve Ankara anlaşmalarıyla Doğu hudutları çizilir. Türk-Rus dostluk ve iyi komşuluk anlaşması bu iki genç fakat ilişkileri uzun bir tarihe sahip ülkeyi birbirine yaklaştırır.

**

İki harp arası dönemde Türk-Rus ilişkileri olumlu bir ortamda cereyan eder. Her ne kadar Sovyetlerin Türkiye'de komünizan bir gelişme sağlama teşebbüs ve çalışmaları olursa da bunlar netice vermez.Asya'daki Türk halklarına yakın ilginin sürdürülmesi gerektiği, zira ileride dünyada büyük değişiklikler olabileceği ve bu halkların yeniden özgürlüklerine kavuşabileceği mealinde Atatürk'ün söyledikleri de bu döneme rastlar.

İkinci büyük harp yaklaşırken 1937 tarihinde yapılan bir kliring anlaşması ticari ilişkilerin çerçevesini sağlar.Harp sırasında müttefiklerin Nazi Al-manyası karşısında Rusya'ya yardım yolunu açmak ve Almanları Balkanlarda meşgul etmek amacıyla Türkiye'yi kendi saflarında harbe sokma teşebbüsleri, gereken karşılık ve garantilerin (yeterli silah ve Oniki Adalar ile Ege Adaları) verilmemiş olması zahiri sebebiyle, fakat aslında o dönemdeki Türkiye yöneticileri harbe müdahil olmak istemediğinden, netice vermez. Türkiye'nin harbin sonunda Bir-leşmiş Milletler sistemine girmek gerekçesiyle sureta harp ilan ettiği malumdur

Soğuk Harp Dönemi

Harpten sonra Doğu Avrupa'nın Sovyetler tarafından kurtarılmış bölge olması sonucu uydu haline geldiği, Demir Perdenin kurulduğu, NATO ve Varşova Paktları çerçevesinde iki blokun teşekkül ettiği görülür.

Harp sonrasında Stalin'in Kars,Ardahan ve Boğazlar konusundaki talepleri Türkiye'yi Batı blokuna ve NATO'ya dahil olma çabasına götürmüş, Kore Harbine iştirak yoluyla bu sağlanmış ve Türkiye, NATO'nun Güney Doğu kanadının savunucusu olarak ittifakın önemli bir halkası haline gelmiştir.

Ne var ki Kıbrıs sorunu,Küba/Füzeler Krizi, Johnson mektubu, İnönü'nün meşhur **"yeni bir dünya kurulur,Türkiye de onun içinde yerini bulur"** tepkisi, Türkiye'nin Kuzey Doğusunda

konuslanmış füze savunma sistemlerinin kaldırılması, NATO savunma çizgisinin Toroslara çekilme teşebbüsleri ve Türkiye'nin sanayileşmesi için gerekli, demir-çelik, alüminyum, petrol rafinajı gibi bazı alanlarda Batı ülkelerinin istenen teknolojiyi vermemeleri, buna karşılık Kruşçev'le başlayan ve Brejnev'le devam eden barış içinde beraber yaşama yaklaşımı içinde Sovyetlerden gelen uvertürler, Türkiye ile Sovyetler arasında temeli ekonomik işbirliğine dayanan bir yumuşama meydana getirmiştir.İskenderun demir-çelik tesisleri, Aliağa petrol rafinerisi, Seydişehir alüminyum tesisleri bu işbirliğinin bazı örnekleridir. aynı dönemde Doğu Blokuna dahil diğer ülkelerle de benzer ilişkiler kurulmuş ve Türkiye, adeta Doğu Blokuyla en iyi ekonomik ilişkilere sahip NATO üyesi haline gelmiştir.

Sovyetler Birliğinin çöküşü ve Soğuk Harp sonrası durum

Sovyetler Birliğinin askeri gücünü destekleyebilecek ekonomik bir yapıyı bir türlü kuramaması ve Batı ile mevcut nükleer dehşet dengesinde Reagan ile başlayan dönemden itibaren giderek geride kalması, ABD-Sovyetler Birliği zirvelerinde her iki kampta da hem nükleer hem klasik silahların kontrol altında azaltılmaya başlanması eğiliminin belirmesi ,Doğu Blokunda önemli bazı gelişmelere yol açar.

Solidarnosc, Leipzig, Almatı, Berlin, Baku olayları birbirini izler. Gorbachev, Sovyetlere açıklık ve yeniden yapılanma (glastnost ve perestroika) ilkeleri çerçevesinde yeni , tüketiciye ve halka dönük bir komünizm getirmeye çalışırsa da, açıklık Komünist idarenin kokuşmuşluğunun ortaya çıkışına, yeniden yapılanma ise ulus devlet anlayışının Peyklerde ve Sovyet Cumhuriyetlerinde güç kazanmasına ve Yeltsin'le Rusya'da başlayarak, birlikten kopmalara yol açar.

Esasen Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi demir perdeyi çökertmiştir. Varşova Paktı sona ermiştir. Doğu Avrupa ülkeleri gerçek bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Baltık devletleri, Ukrayna, Moldova ve hatta Beyaz Rusya yeni bir benlik kazanmışlardır. Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri de, eski Komünist liderlerin Türk toplum liderlerine dönüşmesiyle, ulus devletler haline gelmiştir.Ermenistan ve Gürcistan için de durum aynıdır. Azerbaycan'da ise Elçibey idaresinde milliyetçi bir idare kurulmuştur.

1991-92 yıllarında başlayan bu yeni dönemde, Batının Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerini NATO ve

Avrupa Birliği içine alma niyeti daha ilk günlerden belli olmuştur. Türkiye'ye Avrupa Birliğine dahil olma havucu gösterilerek, NATO 'da zorluk çıkarılması telkini yapılmış, bu arada 1996 yılında kurulan Gümrük Birliği ile Türkiye tatmin olunmuştur. (Aslında bu Birlik erevesinde Türkiye'nin ne kazanıp, ne kaybettiği belli değildir. Gerçekte Avrupa Birliğine katılma konusunda kesin bir taahhüd alınmadan ve Türkiye'nin avantajlı olduğu birçok alan müstesna tutularak kurulmuş bu Gümrük Birliği ile Türkiye kendini hiçbir karar ve söz hakkına sahip olmadığı bir cendereye sokarak, o günden bu yana , Avrupa Birliğine, her yıl ortalama on milyar euro olmak üzere , toplam yüz milyar euro açık vermiştir. Ayrıca bu iř için yapılan müzakereler sıra-sında Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Avrupa Birliğine girişini önlemek açısından mevcut hukuki dayanağımızı kullanmamamız yönünde göz kırıldığı da hissedilmektedir. Amma bu başlı başına ayrı bir bahistir.) Sonuçta Türkiye NATO'da zorluk çıkarılmamış, Doğu Avrupa lkeleri ve Güney Kıbrıs ile Malta Avrupa Birliğine tam ye olmuş, tara-fımızdan ise, uzun zaman sonra ve büyük bir teslimiyetilikle verilen bir çok tavizi takiben ancak ucu açık bir adaylık ve bir müzakere tarihi alınmaktan öteye gidilememiştir.

Türkiye aynı dönemde kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği rgtne girmiş, NATO'nun Sovyet ardılı ülkelerle başlattığı Barış İçin İşbirliği Sistemiyle yakından iğilenmiş ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği rgtnn kurulmasına önyak olmuş, bu yeni açılışlar çerçevesinde Rusya ile yakın bağlantılar geliştirmiştir. İki lke arasındaki ticaret ve turizm bağları on milyar dolarlar düzeyini aşmaktadır.

Mavi Akım projesi, tabii gaz bağlantıları, Türkiye'nin asli yapısını ilgilendiren bağlantılardır. Söz konusu ekonomik bağların giderek daha da arttığı, Türk müteahhitlik sektörünün adeta Rus iř piyasasına hakim olduğu açıkça görülmektedir. Perakende ticaret sektörümüz, otomotiv ve dayanıklı tüketim malları imalat endüstrimiz Rusya pazarında önemli yerler kazanmıştır. Turizm sektöründe Rusların asırlarca inmek için savaştıkları sıcak denizlere buğn turistleri sayesinde kolayca inebildiği şakası yapılmaktadır. Devlet ve Hkmet Başkanları, Dışışleri Bakanları düzeyindeki ziyaret-lerle bu ilişkiler desteklenmektedir.

Ancak burada unutulmaması gereken unsur, Sovyetlerin zellikle Putin'in iktidara gelmesinden sonra, Türkiye'nin , Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleriyle bir süre kurmaya ciddiyle gayret etmiş olduğu, fakat sonra hemen tamamen

ihmal ettiği ilişkilerden fazla memnun olmadığıdır.

Aslında başlangıçta kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı çerçevesinde, hem bu Türk Cumhuriyetlerine hem komşu Sovyet ve Yugoslavya ardılı ülkelere önemli yardımlar yapılmış ve Türkiye'nin bölgedeki nüfuz ve prestiji büyük ölçüde artırılmıştır.

Söz konusu ülkelerde merkezi devlet, belediyeler, anayasa ve hukuk, uluslararası ulaşım, diplomatik temsil, uluslararası örgütlerle ilişkiler, para ve muhasebe sistemleri, standartlar, teknik ve genel eğitim, niversiteler arası ilişkiler, global internet bağlantıları gibi yapılanmalardan tutun, Türk tarihi, dili, kültürü ve benzeri konulara kadar her alanda önemli projeler yrtlmştir. Verilen ihracat kredileri birbuçuk milyar doları, teknik yardım yz milyon doları aşmıştır. Sonra ne olmuşsa, olmuş ve Türkiye'ye hem bölgede hem , mesela , Avrupa Birliği , ABD ve NATO, AĞİT kapsamlarında önemli ağırlık sağlayabilecek olan bu hamle adeta tamamen durdurulmuştur.

Buna rağmen dış politikasının önemli bir yönelişini bu tarafa çevirmiş bulunan ve l doğmuş olduğunu büyük bir gerçekçilikle görmüş olduğu Bağımsız Devletler Teşkilatını bir tarafa bırakarak ikili ilişkilere dönen Putin, Türkiye'nin aklını başına alırsa el'an bu alanda at oynatabileceğini görmekte ve kontrolü sağlamak amacıyla bölgede stratejik işbirliği nerileri getirmektedir.

Türkiye'nin bu nerileri elinin tersiyle itmesi tabii söz konusu değildir ve bölgede Rusya'nın faaliyetlerini izlemek, hatta uygun düştüğünde işbirliğine gitmek Türkiye'nin de içine gelir. Belki bu yolla kaybedilen prestijin bir ölçüde yeniden kazanılması da mümkün olabilir. Ancak böyle politikalarda çok dikkatli stratejik ve taktik hazırlıkları önceden yapmış olmamız ve aslında iki ülkenin bu bağlamda aslen rakip olduğunu unutmamamız gerekir.

Bu rekabetin en bariz misali ise Baku-Ceyhan petrol boru hattı projesidir. Rusya'nın bu konuda ne kadar engelleyici davrandığı malumdur. Buğn dahi olumsuz çabalarını elinden geldiği kadar devam ettirmektedir.

Bir diğer çıban başı ise, Ermenistan ve sınırdaki Rus kuvvetleridir.

Aralarındaki ittifak çerçevesinde konuşlanmış olan bu kuvvetler herhalde ne Türk-Rus ne de Türk-Ermeni ilişkilerine olumlu katkılar yapmaktadır. Ayrıca miktarları anlaşmayla saptanmış kuvvet in-

dirimi sınırlarını da aşmaktadır. Aynı ilgiyle Duma'da sözde Ermeni soykırım iddialarını kabul yönünde kararlara yönelmesi, PKK merkezlerinin kurulmasına ve propaganda yapmasına izin verilmesi, bu çerçevede vaki ikaz ve taleplerimize ise Çeçenistan'a bazı bölge kökenli Türk vatandaşlarının desteği bahane gösterilerek beklenen olumlu cevapların verilmemesi, iyi ilişkiler bakımından mevcut pürüzlerin bazı delilleridir.

Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletler içindeki Rus tutumunda da , resmi ziyaretler bağlamında bazı jestler yapılmış olmakla beraber ambargo v.s. konularda gerçek önemli bir ilerleme görülmemekte, Rusya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasındaki önemli ve sıkı bağlantılar her düzeyde sürmektedir.

Yani Rusya, bir taraftan Türkiye'ye iyi niyet beyanlarında bulunurken, diğer taraftan Ermenilerin, Rumların ve PKK'nın müttefikleri gibi hareket edilmektedir.

Sonuç Değerlendirmesi

Gerçeklere dayandırmaya çalıştığımız bu tahlilden süzulebilecek sonuç değerlendirmesi şöyle olabilir:

-Türkiye ve Rusya, Doğu Avrupa, Karadeniz, Kafkasya, Avrasya, Doğu Akdeniz, Yakın ve Orta Doğu'da devamlı ilişkiler içinde olacaktır.

-Bu ilişkilerde çekişmeleri zamanında alınacak tedbirlerle önleyebilmek ve kabul edilebilir hudutlar içinde tutabilmek ekonomik, sosyal ve siyasi bir çok sıkıntısı olan her iki ülke için de önemlidir.

-Böyle bir yaklaşım devamlı dirsek temasını gerektirir. Ancak bu temasın "**arm's length**" ölçüler içinde kalması ve stratejik v.s. yakın bağılılıklar içine girilebileceği tarzında hayallere kapılınmaması önemlidir.

-Hele "**abd irak'ta**" gibi kaygılarla Rusya'ya yanaşma düşünceleri tamamen yanlış olacak ve yeni bir "**denize düşen yılana sarılır**" yaklaşımını düşünmek anlamına gelecektir. Esasen ABD de o zamanların İngiltere'si gibi Rusya'yı yanında tutmaya gayret göstereceğinden ve Rusya da şu dönemde ABD ile G 8 dahil çeşitli ortamlarda yakın ilişki içinde bulunmak zorunda olduğundan bu gibi alternatif bulma tasavvurları tamamen tutarsızdır.

-Ne var ki Türkiye'nin Rusya ile ekonomik ilişkileri önemli menfaatler getirmektedir. Bu menfaatlerin gözden çıkarılması bugünkü şartlar dahilinde söz konusu olmamalı, bilakis bunların artırılmasına çalışılmalıdır.

-Bu menfaatler arttığı ve Rusya için önem kazandığı ölçüde, siyasi pürüzlerin giderilmesi teşebbüslerinde Türkiye'nin daha etkili hale gelmesi de mümkün olabilir.

-NATO'nun yeniden şekillenmesi sırasında Türkiye'nin Rusya ilişkilerinin çeşitli veçhelerinin tartışılmasının sağlanmasına çalışılması doğru olacaktır.

-Büyük Orta Doğu, Orta Asya, Afganistan ve Irak bağlamlarında ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilerde de Türk-Rus ilişkilerinin özelliklerinin gereği gibi değerlendirilmesinde yarar ve hatta zaruret vardır.

-Nihayet Rusya'nın bütün değişikliklere rağmen el'an Türk dilinin en çok sayıda konuşulduğu ülke olduğu vakıası da geleceğin teşekkülünün tasavvurunda unutulmaması gereken bir husustur.